

İSTANBUL'DA SOSYO-KÜLTÜREL HELENİZM'İN TEMSİLCİSİ BİR CEMİYET: "SYLLOGOS" (1861-1923)

Çağla D. TAĞMAT*

Özet

19. yüzyılın ilk yarısında reform hareketlerine hız veren Osmanlı Devletinde, 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ve ardından 1856'da Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi, Osmanlı ülkesinde yaşayan Gayrimüslim topluluklar açısından önemli yenilik ve değişimleri beraberinde getirmiştir. Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Gayrimüslimler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Rumlar da önemli değişimler geçirmiş, özellikle Yunanistan Krallığı ile etkileşimleri sayesinde, eğitim ve kültürün gelişimine daha çok önem vermişlerdir.

Bu gelişmeler ışığında İstanbul'da Rumlar tarafından 1861 yılında kurulan İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti (Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinupoleos), Tanzimat döneminden Mütareke dönemine kadar Osmanlı Rumlarının Eğitim Bakanlığı gibi çalışarak, Rum okullarının organize edilmesi ve Yunancanın, tüm Osmanlı Rumlarına öğretilmesini görev edinen bir kurum olarak faaliyet göstermiştir.

İlk aşamada tamamen sosyo-kültürel amaçlı kurulan Syllogos, Mütareke döneminin siyasal konjonktüründen etkilenmiş ve bu dönemde sosyo-kültürel faaliyetlerini geri plana atarak siyasal bir kimlik kuşanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Helenizm, İstanbul, Rum, sosyo-kültürel, Syllogos

A REPRESENTATIVE ASSOCIATION OF SOCIO-CULTURAL HELLENISM IN ISTANBUL: SYLLOGOS (1861-1923)

Abstract

In Ottoman Empire who speeded up the reform movements in the first eve of 19th century, declaration of Tanzimat Decree in 1839 and Islahat Decree in 1856 has brought important innovations and changes to non-muslims living in Ottoman land. Ottoman Greeks, who have a privileged position among non-muslims, have passed through important changes as well, particularly focu-

* Arş Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Elemanı. Ankara/Türkiye.
tagmat@ankara.edu.tr

sing on educational and cultural developments due to their interaction with the Kingdom of Greece, through that era, named as Tanzimat Period.

In this context Istanbul Hellenic Philology Community (Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως), which was established in 1861 by Ottoman Greeks, got active as a corporation which undertook to organise all Greek schools and to teach Greek language to all Ottoman Greeks as a duty, working as an Education Ministry of Greeks from Mesrutiyet till Armistice period.

Syllogos which was established wholly for socio-cultural ambitions at the preliminary stage, was effected from the political conjuncture of Armistice period and in this era Syllogos took its socio-cultural activities back seat and got a political quality.

Key Words

Hellenism, Constantinople, Greek, socio-cultural, Syllogos

GİRİŞ

Helenizm'i, İstanbul ve Rumları görmezden gelerek anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Yunanların¹ kendilerini tanımladıkları Helen sözcüğünden gelen, Yunancada Ellinismos (Ελληνισμός) olarak kullanılan Helenizm'i tek bir cümleyle açıklamak ise oldukça zordur. Yunanca sözlüğe bakıldığında, *"tüm dünyada yaşayan Yunanların hepsi, Yunan ulusu olarak tanımlanan"*² Helenizm'in Türkçe'de kullanılan anlamı ise bir ideolojiyi ifade etmektedir. Sözlükte belirtilen anlam ile birleştirildiğinde bahsi geçen kavramı, dünyada yaşayan Yunanların yaşam alanının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması olarak yorumlamak mümkündür. Öte yandan Helenizm'in yardımcı öğeleri de mevcuttur. Zira bu yardımcı öğeler, Helenizm'in niteliğinin, sosyal, siyasal ya da kültürel şekil almasında belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Helenizm, Yunan tarih yazımı, dil, din, gibi etkili araçlarla farklı şekillerde yorumlanmıştır. Dolayısıyla her araca göre yeniden yazılan Helenizm, arka planı güçlü bir kavram haline getirilmeye çalışılmıştır.

Yunan Devletinin kurulmasıyla Helenizm'in gündeme gelmesi, Yunan tarihinin resmileştirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın ikinci yarısında teorik bağlamda sağlam bir zemin hazırlanmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu zeminin oluşturucularından ilki Jacob Philipp Fallmerayer'dir. Fallmerayer, Yunan ve Yunanistan'a dair farklı bir tez ortaya koymuştur. Ona göre, Yunan halkı Slavlaşmıştır ve Avrupalı kimlikleri de yok olmuştur.³ Fallmerayer'in ortaya attığı *"yok olmuş Yunanlık"* tezi aslında Yunanlığın bir kimlik olarak yeniden kuşanılmasında tetikleyici bir etken olmuş ve bu tez geçmişle kurulan sıkı bağlar ile yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Yunanların geçmişiyle kurulan, başka deyişle yeniden inşa edilen bağları sayesinde, bu etnik kökene dair tarihsel süreç Helenleştirilmiş/Yunanlaştırılmıştır. Bu görevi üstlenen ve hatta tarihsel zincire Bizans'ı da katarak kesintisiz bir dizgi yaratan Konstantinos Paparigopoulos, Bizans'a sahip çıkarak beş Helenistik dönemi⁴ kesintisiz birbirine bağlamış ve tarihsel sürekliliği yakalamayı başarmıştır.

Dolayısıyla tarihsel bir süreç ya da Helen kimliğine dair yaratılan Helenizm, bir öz haline getirilmiştir. Bundan sonraki süreçte bu öz, dil ve alt ideolojiler ile desteklenmiş ve ulusun inşası tamamlanmıştır.

¹ Bu çalışmada Yunanlı ifadesi yerine Yunan ifadesi tercih edilmiştir.

² Babiniyotis G. *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas, me Sholia gia tin Sosti Hrisi ton Lekseon*, (Kelimelerin Doğru Kullanımı İçin Yeni Yunanca Sözlük) G. Ektosi, Athina Ellinismos maddesi s.589

³ Elli Skopetea, *To Prototipo Basileio Kai I Megali Idea: Opseis Tou Ethnikou Provlmatos Stin Ellada*, Polytypo, Athina, 1988, s. 175.

⁴ 1-Antik Helenizm, 2- Makedonya Helenizm'i, 3- Orta Çağ (Bizans) Helenizm'i, 4- Neo Helenizm (Türkokratya), 5-Son dönem Helenizm. Outkou Kiri Ntokme, "Ulus Devlet Oluşumunda Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü Megali Idea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Sayı 46, Kasım 2010, s. 411.

Ulus inşasında önemi yadsınamayacak etkenlerden biri dildir. Yunanistan'da bu etkeni yakından etkileyen ve hatta şekillendiren olgu, 19. yüzyılın başlarında hız kazanan Yunan aydınlanması olmuştur. Batı dünyasına açık Yunanlar arasında görülen aydınlanma, temelde Avrupa'daki gelişmelerin belli bir gecikme ile benimsenmesi olarak da belirtilebilir.⁵ Batıdaki gelişmeleri izleyen aydın ya da entelektüel Yunanlar, Yunanistan'da okullar kurmuş, kitaplar basmış ve kültürel yaşamla etkileşime geçmiş laik kesimdir. Bu insanların öncülük ettiği Yunan aydınlanması, beraberinde Antik Yunan'ın keşfi, araştırılması ve hatta taklit edilmesi gibi eğilimleri getirmiştir. Ancak zaman içinde dil konusunda, halk dilinin en üstün dil sayılması ve kökene yönelen Antik Yunancanın savunulması şeklinde iki ayrım ortaya çıkmıştır.⁶

Helenizm'in tarihindeki önemli öğelerden biri olan dil, tarihsel sürecin her döneminde etkisini korumuştur. Ulus bilincinin bireylere yerleştirilmesinde kullanılarak, özellikle Türk egemenliği (Türkratya) döneminde de Osmanlı idaresi altında yaşayan Rumların ulusal kimliklerini bulmalarında başyardımcı olarak görev görmüştür. Yunan Devletinin kuruluşundan itibaren genç krallığın ilk elli yılı, Yunan dilinin Helenleştirilmesi ile geçerken,⁷ aynı uygulama 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı coğrafyasındaki Rum cemaat içinde etkinlik kazanmıştır. Yunanistan ile yaşanan bu etkileşim, Osmanlı coğrafyasında yalnızca Yunan dilinin Helenleştirilmesi ile kalmamış, bağlantılı olarak eğitimin, kültürün ve hatta sosyal yaşamın dahi Helenleştirilmesi noktasına kadar varmıştır.

Hemen her alanda Helenleşen Rumlar, zaman içinde ulusal kimliklerini kuşanmış bireyler haline gelmişlerdir. Aynı bağlamda Yunanistan'da yaşanan Yunan aydınlanması, İstanbul'da da aynı şekilde, aydın ve varlıklı Rumlar aracılığıyla vücut bulmuş, ancak bu aydınlanma zamanlama açısından daha ileriki bir dönemde gerçekleştiği için gecikmiş bir Rönesans niteliği taşımıştır. Gerek Yunanistan'da gerekse İstanbul'da yaşanan aydınlanma, farklı zaman dilimlerinde, ancak aynı doğrultuda seyrederken, Yunan dilinin ve kültürünün genç bireylere öğretilmesi ve yayılması konusunda eğitim kurumları öncelenmiş, bu zincir sosyal yaşamın birçok alanına kadar nüfuz ederek Helenizm'in ve Rum cemaatinin bütünleşmesine zemin hazırlamıştır.

İlk aşamada kültürel olarak ortaya çıkan, ama ulusal bir öz de taşıyan Helenizm'in diğer önemli bir aracı ise, bu olguyu siyasal bir kimliğe sokan

⁵ Herkül Millas, *Yunan Ulusu'nun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 42.

⁶ Millas, *age.*, s. 43-44.

⁷ Antonis Liakos, "Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space", Katerina Zacharia (Editör), *Hellenism: Culture, Identity and Ethnicity From Antiquity to Modernity*, Aldershot, Ashgate, 2008, s. 224.

Megali İdea olmuştur. Siyasal özgürlüklerini 1830'da resmen kazanan Yunanlar, yeni Krallığın özellikle eğitim alanında kalkınmasına önem verirken, egemen oldukları toprak alanını genişletmek gibi bir eğilim de sergilemişlerdir. Bu bağlamda 1844'te Yunan Parlamentosu'nda Fransız Partisi vekili İoannis Kolettis⁸ tarafından ilk defa *Megali İdea* adı altında bir kavram ortaya atılmış⁹ ve söylem bağlamında siyasi bir görüntü çizen bu ideoloji, kısa sürede teorik anlamda da güçlendirilmiştir.

Pek çok açıdan bakıldığında aynı gibi görünen Helenizm ve *Megali İdea* arasında bir ayrıma gidilecek olduğunda, Helenizm'in daha kapsayıcı bir kavram, *Megali İdea*'nın ise sonradan üretilmiş bir söylem, bir ideoloji olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda Helenizm *Megali İdea*'yı içinde barındıran bir kavramdır.

Başka bir deyişle, Helenizm'i yaymak için Atina, İstanbul ve Makedonya olmak üzere üç merkezin seçildiğini,¹⁰ bunlardan İstanbul'un da *Megali İdea*'nın öznesi olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla İstanbul'da başlayan ve süregelen Helenizm, *Megali İdea* ile zaman zaman kesişmiş, en son noktasında ise birleşmiştir.

Bu bağlamda kültürel bir kalkınma dönemi yaşayan Yunanistan'da kısa sürede sınır anlamında da genişleme arzusu başlamıştır. Fransız tarihçi ve yazar Ubicini, Yunanistan'ın sınır genişletme politikasına yönelik olarak, Osmanlı Devletinin halefi olabilmesi için üç aşamadan geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunlar sırasıyla; Bağımsız Yunan Devletinin kurulması; kurulan bu devletin bir Hristiyan imparatorluğuna dönüşmesi ve Atina'nın eğitimcilerinin Osmanlı Rumlarını geliştirmesidir.¹¹ Bundan da anlaşıldığı gibi, Yunanistan'ın büyük bir Helen İmparatorluğu'na dönüşmesinin anahtar ülkesi Osmanlı coğrafyasıdır. Bu ideale ulaşmak arzusu, Osmanlı Devletini, hem sınırları hem de bünyesinde barındırdığı Rum nüfus açısından bir hedef durumuna getirmiştir. Yine Ubicini, 1856 yılında kaleme aldığı *Letters on Turkey* adlı kitabında, Helenizm'in o dönemde yalnızca teorik bir nitelik taşıdığına ve Atinalı profesörlerce Osmanlı Rumlarına empoze edilen bir düşünce olduğuna işaret etmiştir. Yunan ve Osmanlı coğrafyasıyla yakından ilgili olan bu Fransız tarihçi, sosyal ve edebi hayat sınırlarından taşan

⁸ İoannis Kolettis bir süre sonra Yunanistan Başbakanı olacaktır. Damla Demiröz, "Megali İdea'dan Ankara Antlaşması'na (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 296.

⁹ *Megali İdea*, ilk olarak 1844 yılında Medis'teki Anayasa görüşmeleri esnasında Kolettis tarafından ortaya atılmış ve Kolettis yapmış olduğu konuşmada Yunanistan Krallığı'nı Yunanistan'ın en küçük ve en yoksul parçası olarak nitelemiş, Yunanlıları da yalnızca Krallık içinde yaşayanlar değil, Yanya, Selanik, Serez, Trabzon, Edirne, İstanbul, Girit, Sisam'da yaşayanlar ve Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar olarak tanımlamıştır. Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.17.

¹⁰ Anastasia Karakasidou, *Buğday Tarlaları Kan Tepeleri, Yunan Makedonya'sında Millet Olma Aşamalarına Geçiş Süreçleri 1870-1990*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 120.

¹¹ T. Dimaras, *Ellinikos Romantismos*, Ermis, Athina, 2009, s. 393.

Helenizm'i, neredeyse yazarlara, doktorlara ve hırslı öğrencilere hizmet eden bir ideoloji olarak yorumlamıştır.¹² Bu pencereden bakıldığında Helenizm ve eğitim arasında ciddi bir bağ olduğu söylenebilir. Başından beri var olan bu bağ, zamanla Yunan ve Rum aydınlar tarafından güçlendirilmiş ve Yunanistan'da alt yapısı güçlendirilmeye çalışılan eğitim, kısa sürede Helenizm'in silahı haline getirilmiştir.¹³

SYLLOGOS'UN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN ORTAM

III. Selim dönemindeki yenilikleri, sistematik anlamda ilk reform çabaları olarak görürsek, II. Mahmut dönemi reformları, kurumsal anlamda çok geniş bir alana nüfuz etmiştir. Bu bağlamda II. Mahmut'u zihniyet dönüşümünün öncüsü olarak yorumlamak mümkündür. Zira Onun döneminde hazırlanan, ancak oğlu Abdülmecit'in tahta geçmesinden çok kısa bir süre sonra halka duyurulan Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu), sadece kurumsal anlamda değil, aynı zamanda zihniyet bağlamında da modernleşmenin önünü açmıştır. Her ne kadar ayrıntılı bir reform planı ortaya koymasa da,¹⁴ Mustafa Reşit Paşa önderliğinde hazırlanan bu reform paketi, Gayrimüslimlerin zaten sahip oldukları özgürlükleri onaylarken, geleceğe dönük de daha geniş kapsamlı bir reform dizisini öngörmüştür.¹⁵ Müslüman ve Müslüman olmayan bütün tebaanın can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanması, vergilerin belli bir sisteme göre alınması, askerlik ödevinin düzenli bir usule bağlanması gibi prensipler içeren Tanzimat Fermanı, imparatorluktaki Müslim ve Gayrimüslimlerin kanun önünde eşit olacağı şeklindeki düzenlemeyle, adını verdiği yeni dönemin başlangıcını sağlamıştır. Bu kadrajdan bakıldığında, eşitlik ilkesinin ön plana çıkarılmış olması, Gayrimüslimleri memnun edecekmiş gibi görünse de, Enver Ziya Karal'ın aktardığına göre ilk tepki Rum Patriğinden gelmiştir. Fermanın okunduğu sırada hazır bulunan patrik, fermanın okunmasının ardından, kırmızı atlas keseye konulurken, "inşallah bir daha bu keseden dışarı çıkmaz" sözleriyle hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.¹⁶

Aslında Gayrimüslim tebaayı memnun etmek ve bu yolla da yabancı devletlerin en azından müdahalesini önlemek amacıyla girişilen bu reform hareketinin Rumlar üzerinde yarattığı huzursuzluğu, onların Osmanlı sınır-

¹² Abdolonyme Ubicini, *Letters on Turkey: An Account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of the Ottoman Empire, Part II, The Greeks, Armenians, Latins, Israelites*, London, 1856, s. 287.

¹³ Sia Anagnostopoulou, "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi: Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim" Pinelopi Stathis(Ed.), 19. Yüzyıl İstanbul'da Gayrimüslimler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 29.

¹⁴ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları, 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s. 88.

¹⁵ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 120.

¹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 187.

ları içindeki yaşam düzenlerinde aramak gerekmektedir. Gayrimüslimler arasında imtiyazlı bir konuma sahip olan Rumlar, Osmanlı idaresinde görevler almış, Divan-ı Hümayun'da ve elçilik heyetlerinde tercümanlıklar yaparak önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir.¹⁷ Böylece her zaman devlet ile organik bağları olmuş ve devletin yönetim organlarına yabancı kalmamışlardır. Her ne kadar Yunan isyanı sonrasında Rumlara yönelik güvensizlik nedeniyle Tercüme Odaları açılmış olsa da¹⁸ bazı Rumlar saray içindeki konumlarını muhafaza edebilmişlerdir. Dolayısıyla sahip oldukları bu ve benzeri ayrıcalıkları Tanzimat Fermanı ile kaybetmemek için, söz konusu fermana ve getirdiklerine mesafeli yaklaşmışlardır.

Islahat Fermanı'nın Gayrimüslimler açısından diğer bir önemli getirisi de her cemaatin kendi kültür ve diline uygun okul açabileceği, ancak tüm okulların ders programları ile öğretmenlerinin Meclis-i Maarif Nezareti denetiminde tutulacağıdır. Söz konusu denetim zorunluluğuna karşın, 1856 Islahat Fermanı'nın yarattığı ortamın etkisiyle Gayrimüslimler çok sayıda özel okul açmış¹⁹ ve eğitim-öğretim konusunda bilinç düzeylerini arttırarak ulusal kimliklerini geliştirmeyi başarmışlardır.

Yapısal anlamda yaşanan bu laikleşme süreci, Rumların sosyo-kültürel hayatlarına oldukça hızlı bir şekilde tesir etmiştir. Geleneksel kuruluşlar hala ayakta, aynı kuruluşlar Rumlar arasındaki toplumsal yeni oluşumlara da destek olmuştur. Öte yandan eğitim cemiyetleri gibi laik, siyasi ve kültürel kurumlar kurulmaya başlandığında, bunlar Millet-i Rum dünyasına birer birer eklenmiştir.²⁰ Başka bir deyişle Osmanlı ülkesinde zaten sosyo-kültürel yaşamın içinde olan, hatta en önemli parçasını oluşturan Rumlar, Tanzimat dönemindeki değişim ve dönüşüm sürecinde bu tür faaliyetlerini cemiyetler yoluyla daha örgütlü bir şekilde yürütme olanağına kavuşmuşlardır.

Tanzimat döneminde Osmanlı Rumları arasında hissedilen bu sosyal hareketlenmeyle, Islahat Fermanı'nın yayınlanmasından bir süre sonra (5 yıl) bahsedilen yapı çerçevesinde ilk büyük sosyo-kültürel organizasyon gerçekleştirilmiş ve Rumlar eğitim konusunda önemli bir örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Aşağıda detaylarıyla anlatılacak olan Syllogos dışında bu dönemde hayırseverlikten meslekiye, kadından sanat ve spor cemiyetlerine kadar çok sayıda Rum cemiyeti kurulmuştur. Tüm bu Rum cemiyetleri

¹⁷ Karal, age., V. Cilt, s. 187.

¹⁸ Yunan İsyanından sonra oluşan güvensizlik ortamı II. Mahmut'u Müslüman tercümanlar yetiştirilmesi için Tercüme Odaları açmaya sevk etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Cahit Bilim, "Tercüme Odaları", OTAM. (Ankara Haziran 1990), s.29-43, 01/06/1990.

¹⁹ Gülnihal Bozkurt, *İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu 1839-1914*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 159.

²⁰ Augustinos, age., s. 235.

Helenizm'i sosyo-kültürel niteliğiyle ele almış ve çok çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

SYLLOGOS'UN KURULUŞU VE İLK DÖNEM FAALİYETLERİ (1861-1908)

1860'ların başları, Rumların cemiyet faaliyetleri açısından en hareketli yıllar iken, bu hareketlenmenin Islahat Fermanı sonrasında hız kazanması şüphesiz ki bir tesadüf değildir. İlk aşamada Tanzimat Fermanı ile gelen eşitlik ve kısmi ferahlama ardından Islahat Fermanı ile yeni hakların da tanınması Gayrimüslimlerin kendi eğitimlerini sistematik hale getirmeleri konusunda itici bir güç olmuştur. Bu örnekten de hareketle Rumlar özelinde hemen hemen aynı perspektifte cereyan eden cemiyetleşme, özellikle Tanzimat döneminde kendini yoğun bir şekilde hissettirmiştir.

Rum cemiyetlerinin faaliyet alanları genel anlamda incelendiğinde, eğitime yapılan yatırımın azımsanmayacak derecede olduğu dikkat çekmektedir. Bunda, cemiyet kurucularının iyi tahsil almış, varlıklı kimseler olması etkili iken, diğer yandan cehaletle mücadele ve eğitim aracılığıyla ortak bir birlik ve savunma ağı kurmak ihtiyacının da etkisi yadsınmaz.²¹ Genel anlamda eğitim, biraz daha özelinde ise dil, bu birliğin sağlanmasında ortak payda olarak belirlenirken, dil faktörünü kültürden, kültürü tarihi mirastan ve bunların tümünü ulusçuluktan ayrı düşünmek pek de mümkün değildir. Dolayısıyla denklemin bizi ulaştırdığı nokta, sonuç ya da amaç, birlik ve ortak kültür çerçevesinde milli kimliği hatırlatmak, benimsetmek ve geliştirmektir. Bu milli kimlik de üst kimlik²² olan Helen /Yunan kimliğidir.

Helen kimliğinin eğitim yoluyla benimsetilmesini amaç edinen *İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti*²³ (*Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*) 1861 yılında, laik eğitimin taşıyıcısı olmak amacıyla kurulmuştur. Aynı dönemde kurulan pek çok cemiyete²⁴ göre etkinliği en üst noktada olan İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti, yani Syllagos Osmanlı Devleti içindeki Ortodoks halklar arasında eğitimin yaygınlaştırılması hedefini ön plana çıkarmıştır. 1861 yılında kurulan ve 1922 yılına kadar İstanbul'da faaliyet gösteren bu cemiyetin, daha sonra kurulan Rum cemiyetlerinin üstünde bir pozisyonda bulunması ve adeta Osmanlı Devleti içindeki Rumlar için eğitimle ilgili bir bakanlık gibi

²¹ Eksertzoğlu, age., s. 4.

²² Kapsayıcı kimlik.

²³ Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως /Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinopoleos. Yunanca ismi Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinopoleos olan Cemiyetin ismi Türkçeye farklı şekillerde çevrilmiştir. Bunlar; Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, Rum Filoloji Cemiyeti, Rum Edebiyat Cemiyeti ve Rum Edebiyat Cemiyeti'dir. Faaliyet süresi ve önemi nedeniyle Tanzimat döneminden Milli Mücadele dönemine değin varlığını sürdüren cemiyet bu çalışma boyunca Syllagos olarak anılacak gereken yerlerde Rum Filoloji Cemiyeti adı kullanılacaktır.

²⁴ Tanzimat Döneminden Mütareke Dönemine kadar İstanbul'da kurulan tüm sosyo-kültürel Rum cemiyetler ve faaliyetleri için bk. Çağla Derya Taşmat, *İstanbul'da Helenizm: Sosyo-Kültürel Örgütlenmeler (1908-1922)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015.

çalışmalar yapması, ona kendisinden sonra kurulan Rum cemiyetlerinin üstünde idari bir üstünlük katmıştır.

Cemiyetin amaçlarına geçmeden önce, kuruluşu, kurucularının kimler olduğu ve bu oluşumun nasıl şekillenmeye başladığı sorularının cevaplanmasında yarar vardır. Böylece Osmanlı sınırları içinde ortaya çıkan, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına damgasını vuran ve *Syllogos harekati* olarak bilinen cemiyetleşme hareketinin nasıl bir zeminde faaliyet gösterdiği daha açık bir şekilde ortaya konacaktır.

Aslında başta Syllogos olmak üzere, diğer Rum cemiyetlerinin kuruluş düşüncesini çok daha eski tarihlere götürmek mümkündür. Yunanların, 1821 yılında Osmanlı sınırları içinde başlattıkları bağımsızlık hareketi²⁵ 1830 yılında bağımsız bir devletin kurulması ile sonuçlanmış ve yeni kurulan Yunanistan hızlı bir şekilde sosyal, kültürel ve siyasal bir gelişim içine girmiştir. Yunanistan, önceliğini ulusal bütünlüğün sağlanmasında en önemli araç olduğunu düşündüğü eğitim politikalarına verirken, Mayıs 1837'de Atina Üniversitesi'nin²⁶ kurulmasıyla bu konuda önemli bir adım atmıştır. Atina Üniversitesi, yeni devletin hukukçu, öğretmen, doktor ve bürokrat ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş,²⁷ kısa süre içinde sadece Yunanistan'da yaşayanların değil, aynı zamanda Osmanlı Rumlarının da eğitimlerini tamamladıkları bir kurum haline dönüşmüştür. Bu üniversiteden mezun olanlar, sadece devlet kademelerinde görev almakla kalmayıp, bağımsız Yunanistan'ın ideolojik fikirlerinin Osmanlı Devletine taşıyıcıları konumuna da gelmişlerdir.²⁸ Atina Üniversitesi ayrıca Avrupa kültürünü doğuya yaymak gibi bir misyon da üstlenmiş ve bunu Yunan dili ve kültürü aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.²⁹

Öte yandan Atina Üniversitesi'nin edindiği amaç ve bu amaç doğrultusundaki hızlı gelişimi, İstanbullu Rumları da heyecanlandırmış ve benzer türde bir kurum oluşturma fikrini geliştirmiştir. O tarihlerde Osmanlı coğrafyasında, Atina Üniversitesi tarzında bir eğitim kurumunun kurulmasının imkânsızlığını gören İstanbullu Rumlar,³⁰ olaya daha ihtiyatlı bir şekilde yaklaşarak, İstanbul ve Anadolu'daki tüm Rum eğitim kurumlarına hük-

²⁵ Söz konusu süreç Osmanlı Devleti tarafından bakıldığında bir isyan hareketi olarak değerlendirilirken, Yunanistan tarafından bağımsızlık mücadelesi olarak adlandırılmıştır.

²⁶ Εθνικὸν Πανεπιστήμιον/ Ethnikon Panepistimion.

²⁷ Dimaras, age., s. 249.

²⁸ George A. Vassiadis, *The Syllogos Movement of Constantinople and Ottoman Greek Education 1861-1923*, Centre of Asia Minor Studies, Athens, 2007, s. 33-34.

²⁹ Kiriakos Bonides- Sotiris Palaskos- Katerina Balabani, "Nationalism and Education: The Propagation of the Greta Idea of Greek Nationalism Through Education in the European Territories of the Ottoman Empire in teh Late 19th Century", Ed. Nikos Terzis, *Education In the Balkans From the Enlightenment to the Founding of the Nation State*, Kiriakidis Brothers, Thessaloniki, 2000, s. 212.

³⁰ Bu tarihte Osmanlı Devleti bünyesinde resmi bir üniversitenin, daha doğrusu Darülfünun'un henüz kurulmamış olduğu unutulmamalıdır.

medecek nitelikte bir cemiyetin kurulması yolunu tercih etmişlerdir. Bu fikri benimseyen Yunan hekim İroklis Vasiadis, Almanya ve Fransa'daki çalışmalarından sonra 1859 yılında İstanbul'a gelmiş ve Rumlara dair bir cemiyet kurmak için kolları sıvamıştır.³¹

İroklis Vasiadis'in de içinde bulunduğu bir grup Rum aydın, 3 Mart 1861 tarihinde İstanbul Rum burjuvazisinin önemli isimlerinden Mavrogenis'in ahşap evinde, kurmak istedikleri cemiyet hakkında toplantı yapmışlar ve ilerleyen zaman içinde imparatorlukta büyük bir etki yaratacak olan cemiyeti kurmaya karar vermişlerdir. Cemiyetin kurucuları ve destekçileri arasında Tüccar G. Paspatis, Saray Hekimi Zografos, Saray hekimi Aleksandros Zoeros Paşa, Banker Konstantinos Karaponos (Banker), Fenerli Rumlardan Stephanos Karatheodori Paşa ve Spyridon Mavrogenis Paşa ile Ortodoks Rum Patrikhanesi yöneticilerinden birinin oğlu olan Konstantinos Kalliadis Bey gibi Rum burjuvazisinin önemli isimleri yer almıştır.³²

Yukarıda adı geçen Rum seçkinlerinin 17 Nisan 1861 tarihinde Georgios Konstantinidis'in Pera'daki evinde yaptıkları toplantıda, daha önce Encümen-i Daniş üyeliği de yapan³³ Stephanos Karatheodori cemiyetin başkanlığını üstlenmiştir.³⁴ Cemiyetin adı da ilk aşamada İstanbul Rum Edebiyat Birliği/Şirketi³⁵ olarak belirlenmiştir. Ancak Karatheodori, yeni kurulan cemiyetin ismine, özellikle "*Eteria*" ifadesinden dolayı itiraz etmiştir. Karatheodori, Yunan bağımsızlığında etkin rol oynayan ve bir yeraltı örgütü olarak gizli siyasi faaliyetlerde bulunan Filiki Eteria³⁶'da bulunan Eteria (Εταιρεία) kelimesinin derneğin adında da geçmesinden rahatsız olduğunu ifade etmiş ve bir sonraki toplantıda cemiyetin ismi İroklis Vasiadis'in önerisiyle İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti³⁷ olarak değiştirilmiştir. Öte yandan *Eteria* (şirket, dernek) kelimesinin çıkarılması ve yerine *Sylogos*(cemiyet, dernek) kelimesinin kullanılması konusunda uzlaşmaya varılan toplantıda, cemiyetin siyasi ve dini etkilerden uzak tutulmasına ve cemiyetin dilinin Katharevousa³⁸ olmasına karar verilmiştir.³⁹ Cemiyetin siyasetten ve dini etkilerde uzak bir portre çizmeye çalışması, Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkiler kurulması yönünde bir anlayışı benimsediğini akla getirmektedir. Bununla birlikte Sylogos'un dikkate alacağı güç Osmanlı yönetimi ile sınırlı kalmamıştır. Sylogos, dini bir otorite olarak Osmanlı sınırları içindeki Rum milletin yöneti-

³¹ Dimaras, age., s. 399.

³² Vasiadis, age., s. 47-48.

³³ Vasiadis, age., s. 46.

³⁴ Giannopoulos, age., s. 31.

³⁵ Ελληνική Φιλολογική Εταιρεία Κωνσταντινουπόλεως / Elliniki Filologiki Eteria Konstantinopoleos.

³⁶ Φιλική Εταιρεία / Filiki Eteria.

³⁷ Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως / Ellinikos Filologikos Sylogos Konstantinopoleos.

³⁸ Καθαρεύουσα/ Katharevusa. Yalın, temiz anlamına gelen Katharevusa, Yunanca'da temiz, arı dil olarak anlaşılmaktadır. Sentaks açısından yenilikçi, ancak sözcükler açısından antik Yunanca'ya bağlıdır. Millas, age., s. 31.

³⁹ Vasiadis, age., s. 56.

minden sorumlu olan Patrikhane'yi de dikkate almakla birlikte, seküler yapısından dolayı tümüyle denetimi altına girmemeye özen göstermiş ve daha çok Yunanistan ile doğrudan ilişki kurmayı tercih etmiştir.⁴⁰ Syllagos, Parikhane'nin denetiminden uzak olan seküler duruşunu, 20. yüzyılın ilk on yılına kadar devam ettirmiştir.

Kuruluşunun ilk yıllarında merkezi Pera'da bulunan cemiyet, ilerleyen yıllarda Beşiktaş'ta Concord Mahfeli, Kadıköy'de Minerva Mahfeli, Üsküdar'da Hrisopoulou Mahfeli ve Boğaziçi'nde Yeniköy Mahfeli gibi şubeler açmıştır.⁴¹

Syllagos şubeler açarak hızlı bir şekilde örgütlenme yoluna giderken, zamanla başka cemiyetlerin de desteğiyle gittikçe güç kazanmıştır. Dönemin Rum küçük burjuvazisini oluşturan Rum doktorların eğitime verdikleri destek, onların da kurmuş oldukları cemiyet ya da oluşumlarda Syllagos ile işbirliği içine girmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla Syllagos'un önemli destekçileri, İstanbul'da kurulan üç hekim cemiyeti olmuştur. Bunlardan ilki Syllagos'tan yedi yıl önce (1854) kurulmuş olan *Tabipler Birliği*'dir.⁴² Haftada bir gün toplanan ve üye yapısındaki kozmopolitlikten dolayı dil olarak Fransızca'yı tercih eden cemiyetin kuruluşundan 2 yıl sonra, içinde Konstantinos Karatheodori'nin de bulunduğu üç hekim 15 Şubat 1856 tarihinde, bir tanesi Türk, çoğu Rum olan 39 kurucu üye tarafından *Osmanlı Tıp Cemiyeti*'ni⁴³ kurulmuştur.⁴⁴ Cemiyetin kuruluşu Padişah (Abdülmecid'in) fermanı ile ilan edilirken, amaçları da yine aynı belgede belirtilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Tıp Cemiyeti ve Syllagos'un yakınlaşması 1870 yılında çıkan bir yangın sonucu, Syllagos'un binasının yanması ve Osmanlı Tıp Cemiyeti'nin ofisine yerleşmesiyle başlamıştır. İki cemiyet arasındaki yakınlaşma hem bilimsel hem de Osmanlılık ideolojisi ekseninde gerçekleşmiştir.⁴⁵

Diğer yandan Syllagos ile iletişim içinde olan bir diğer hekim cemiyeti de *İstanbul Tabipler Birliği*'dir.⁴⁶ İstanbul Tabipler Birliği'nin açılması için, Syllagos'un da kurucularından olan Stephanos Karatheodori ve Spiridon Mavrogenis, Sarayla olan bağlantılarından dolayı, 15 Şubat 1861'de kolaylıkla padişah iradesini almışlardır. Birlik imparatorluk bünyesindeki tüm hekimlere açık bir oluşum olarak hizmet vermiş, bilimsel faaliyetlerde de

⁴⁰ Syllagos, Yunanistan ile olan bağlantısını, genç bir eğitim kurumu olan Atina Üniversitesi aracılığıyla gerçekleştirmiştir.

⁴¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 103.

⁴² Ιατρικός Σύλλογος / İatrikos Syllagos.

⁴³ Η Αυτοκρατορική Ιατρική Εταιρεία / I Aftokratoriki Iatriki Eteria

⁴⁴ Konstantinos Trombukis, *Elliniki Iatriki Stin Konstantinoupoli 1856-1923*, Syndesmos ton en Athinais Megalosholiton, Athina, 2000, s. 168-168.

⁴⁵ Trombukis, *age.*, s. 173.

⁴⁶ Εν Κωνσταντινουπόλει Ιατρικός Σύλλογος / En Konstantinoupoli Iatrikos Syllagos.

bulunmuştur. Bu birlik, üyelerinin Syllagos'a destek veren hekimlerden⁴⁷ oluşması açısından oldukça önemlidir. Öte yandan bu birliği fark edilir hale getiren faaliyetleri de, Syllagos ile her ayın ilk Pazar günü gerçekleştirdiği ortak toplantılar olmuştur.⁴⁸ Bu durum her iki cemiyetin organik bağa sahip olduklarını ortaya koyarken, dayanışma ve ortak çalışmalar yapmak gibi düşüncelerin varlığını da destekler niteliktedir. Konuyla ilgili araştırmaları olan Haris Eksertzoglou, kuruluşundan kısa bir süre sonra Tıp Cemiyeti'nin Syllagos'a katıldığını belirtmektedir.⁴⁹ Ancak Syllagos'a katılan cemiyetin hangi tıp cemiyeti olduğu konusunda bir belirsizlik vardır. Dolayısıyla Syllagos ile birleşen cemiyetin Osmanlı Tıp Cemiyeti mi yoksa İstanbul Tabipler Birliği mi olduğu konusunda somut bir bilgiye ulaşamamıştır.

Üye yapısına bakıldığında yukarıda belirtildiği üzere farklı meslek gruplarına mensup Rum aydınlarının Syllagos'a destek vermesi oldukça önemli bir noktadır. Öte yandan cemiyet üyelerinin ve destekçilerinin, ağırlıklı olarak tıp, iş ve eğitim dünyasından önemli kişilerden oluşması, cemiyetin toplumsal çehresini ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir.⁵⁰ Cemiyetin üye profili konusunda vurgulanması gereken diğer önemli bir nokta da, sayıları azımsanmayacak oranda olan Fenerli Rumların varlığıdır. Hemen hemen bütün tanınmış Fenerli Rum ailelerin mensupları bu cemiyetin üyesidir.⁵¹ Bunun yanı sıra Syllagos'un kuruluşundan 20 yıl sonra, 1881 yılında Almanya ve Fransa büyükelçileri de cemiyete katılmışlar ve böylece cemiyet uluslararası bir nitelik kazanmıştır.⁵²

Cemiyetin üye yapısındaki çeşitlilik, onun faaliyet alanının geniş olmasına da katkı sağlamıştır. Faaliyet alanları göz önüne alındığında cemiyetin önceliğinin seküler eğitimi sistematik hale getirmek noktasında düğümlenmesi, yukarıda da vurgulandığı gibi dış Helenlerin, özellikle de Osmanlı Rumlarının eğitimle ilgili bakanlığı gibi çalışmasına yol açmış ve hatta böyle adlandırılmasına neden olmuştur.

Syllagos'un faaliyetlerinde sadece Osmanlı yönetimi ve Rumların durumu etkili olmamıştır. Balkanlar'daki diğer milliyetçi hareketlerin ve cemiyetin yeni açılımlara yönelmesinde rol oynadığının en önemli göstergesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru kendini hissettiren Bulgar milliyetçiliğinin de etkisiyle eğitimle ilgili sorunlara daha fazla eğilmiş olmasıdır.⁵³ Bu çerçevede

⁴⁷ Stephanos Karateodoris, Spyridon Mavrogenis, Herokles Vassiadis, Xenophon Zographos ve Aleksandros Zoeros. Bk. Vassiadis, *age.*, s. 50.

⁴⁸ Trombukis, *age.*, s. 176.

⁴⁹ Eksertzoglou, *age.*, s. 9.

⁵⁰ Eksertzoglou, *age.*, s. 20.

⁵¹ Aristarhis Stavrakis Bey, Aleksandros Karateodoris Paşa, Savvas Yoannis Paşa, Mavrogenis Paşa... Eksertzoglou, *age.*, s. 26.

⁵² PEFSK, *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 15, 1880-1881, s. 85.

⁵³ Skopetea, *age.*, s. 154.

özellikle Makedonya bölgesindeki kaotik durum, Rum eğitiminin ve Yunancanın yaygınlaştırılması ve okulların açılması çalışmalarına hız verilmesinde etkili olmuştur. Bulgar milliyetçiliğine karşı geliştirilen reaksiyon, Makedonya bölgesinin Helenleştirilmesi noktasında odaklanmıştır. Dolayısıyla Sylogos, başka cemiyetlerle de iletişimde bulunmuş ve Makedonya'ya da göz ardı etmemiştir.

Hem etkilendiği hem de etkilediği alan oldukça geniş olan Sylogos'un hedeflerini şu şekilde aktarmak mümkündür:

Eğitimin sistematikleştirilmesi;

Yabancı propaganda okullarıyla rekabet ve eğitim sisteminin düzenlenmesini gerekliliğinden dolayı yabancı dil eğitiminin geliştirilmesi;

Türkçe konuşan Yunanlar için çok sayıda metnin yer aldığı bir edebiyat kitabının oluşturulması;

Okullarda sağlık eğitimiyle ilgili bir programın oluşturulması.⁵⁴

Bu hedeflere bakıldığında Türkçe konuşan Yunanlara dair bir edebiyat kitabının hazırlanması fikri, özellikle Yunancanın yaygınlaştırılması ve Yunan kimliğinin pekiştirilmesinde dilin etkisinin göz önünde tutulduğunu ortaya koymaktadır.

Bu hedef; Yunanca öğretimi Yunan kültürünün benimsetilmesi kültür ile ortak kimliğe ulaşılması (Helen kimliği) bu kimliğin Helenizm noktasında bütünleşmesi şeklinde formüle edilebilir.

Sylogos bu formülü kısa sürede uygulamaya koymak için, Anadolu'daki Rum nüfusuyla orantılı olarak, çeşitli bölgelerde cemiyetler kurulmasının da yolunu açmıştır.⁵⁵ Özellikle İstanbul başta olmak üzere, Anadolu'da da eğitim odaklı cemiyetlerin kurulması, Helenizm'in dört koldan yayılması için etkili olmuştur.

Yukarıdaki hedeflere yönelen Cemiyetin faaliyet alanı konusunda, 1871 tarihli nizamnamesi oldukça aydınlatıcı bir belgedir. Bu bağlamda öncelik, eğitimin tüm Anadolu'ya yayılmasının sağlanması iken, edebiyat ve bilimle ilgili sözel çalışmaların yapılması, konferansların organize edilmesi, Osmanlı sınırları içindeki ve dışındaki diğer eğitim ve bilim cemiyetleriyle temas halinde bulunulması, halka açık bir kütüphanenin kurulması ve çeşitli eğitim müsabakalarının (yarışmalarının) organize edilmesi de cemiyetin diğer etkinlik alanları arasında yer almıştır.⁵⁶

Sylogos'un 1861 ve 1871 nizamnameleri incelendiğinde, her ikisinde de cemiyetin politik faaliyetleri ve sohbetleri kesinlikle yasakladığı dikkati

⁵⁴ Anagnostopoulos, agm., s. 31.

⁵⁵ Gianakopoulos, age., s. 40. Bu dernekler Anadolu'da Rumların çoğunluklu olarak yaşadıkları yerlerde kurulmuş ve Anadolu Rumlarının Helenleştirilmesi ve Yunanca konuşur hale getirilmeleri hedeflenmiştir.

⁵⁶ Kanonismos Ellinikos Filologikos Sylogos Konstantinupoleos, 1871, s. 3.

çekmektedir.⁵⁷ Bu madde cemiyetin siyasi Helenizm'den uzak durmak ve kültürel Helenizm'e yönelmek konusundaki kararlılığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu bağlamda Syllogos, siyasetten uzak kalmak ilkesinin de etkisiyle Osmanlı yönetimiyle hemen her dönem iyi ilişkiler kurmuştur. Bunda, şüphesiz ki yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı bürokrasisinde yer alan Fenerli Rumların cemiyet içindeki etkinliği büyük rol oynamıştır. Ancak Yunan araştırmacı Eksetzoglou'nun tespitiyle hareket edilirse, cemiyet her ne kadar kültürel ve eğitsel bir misyon üstlenmiş olsa da, ulusal bir kimliğin geliştirilmesini amaçlaması, siyasi bir örgüt olmamaya özen göstermiş olsa da, kaçınılmaz olarak siyasi bir tınıya sahip olmasına yol açmıştır.⁵⁸

Öte yandan Syllogos, 1880'li yıllara gelindiğinde *ulus inşasını* yaratmak amacıyla bilimsel faaliyetlerini artırmış ve laik nitelikteki eğitimin öncüsü konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Syllogos dini çemberin dışına çıkmış ve etkinliklerini seküler çerçevede sürdürmüştür. Üyelerinin giderek çoğalması, yabancı bilim adamlarının cemiyete destek vermesi, cemiyet bünyesinde muazzam bir kütüphane oluşturulması,⁵⁹ sempozyum ve konferans gibi önemli bilimsel etkinlikler düzenlemesi, "*Anadolu'nun Akademisi*" şeklinde adlandırılmasının önünü açmıştır.⁶⁰

Eğitimde önlenemez bir gelişme sağlayan Syllogos, kısa sürede Anadolu ve Rumeli'deki Rum okullarının programlarını hazırlayacak kadar etkin bir duruma gelmiş ve Rum okullara gönderdiği müfettişlerle söz konusu okulları denetlemiştir. Diğer yandan Rum ilköğretimi Fransız modeline göre, diğer Rum eğitim kurumları ise Alman modeline göre tasarlanmıştır. İlköğretimin Fransız ekolüne göre biçimlendirilmesinin, Osmanlı merkezi yönetiminin ve o dönemin aydınlarının Fransa'yı örnek alarak gerçekleştirdikleri modernleşme çabalarıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Öte yandan İstanbul'da eğitim veren Ruhban, Zografyon, Hacı Hristo, Zapyon, Yuvakimyon ve Heybeliada Ulusal Dil ve Ticaret Okulu öğrencileri de doğrudan Avrupa'daki Üniversitelere ve Atina Üniversitesi'ne kabul edilmiştir.⁶¹ Bu durum Syllogos'un Yunanistan ve Avrupa ile ortak çalışmalar yaptığını ve uluslararası bağlamda da bir güç unsuru olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

⁵⁷ *Kanonismos Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinupoleos*, 1861, s. 1.

⁵⁸ Eksetzoglou, *age.*, s. 52.

⁵⁹ Syllogos, tıp, matematik, coğrafya ve pek çok bilim alanında muazzam bir kütülyat oluşturmıştır. Bk. M. Cevdet, "Rum Sillogu ve Vakfı Mükâfâtı Ale'l Umum Rum Sillogus ve Ahi Cemiyetleri", *Muallimler Mecmuası*, Nisan 1924, Sayı 20, Cilt 2, s. 519.

⁶⁰ Anagnostopoulou, *agm.*, s. 30.

⁶¹ Tekeli-İlkin, *age.*, s. 103.

Cemiyetin 1909 yılından itibaren Syllogos'un amblesimine gelince; Cemiyete dair nizamnameler, kütüphanesinde bulundurduğu kitaplar ve süreli yayını incelendiğinde hemen hepsinde bir mühür olarak kullanılan amblemi dikkate değerdir. Cemiyetin amblesimindeki ana obje bir kandildir. Ölümsüzlük, inanç ve bilgeliği sembolize eden bu kandil,⁶² bir ucunda yanan ebedi alev ve diğer tarafında sapını oluşturan bir yılan figürüyle desteklenmiştir. Alev, bir kişi, topluluk, uluslararası önem taşıyan bir olay ya da dünya barışı gibi soylu bir amacı işaret etmektedir. Öte yandan dünyayı aydınlatmak gibi bir anlamı da olan ebedi alev, olimpiyatlarda kullanılan bir simge olması açısından da oldukça önemlidir.⁶³ Bereket simgesi olan yılan ise mitolojide, deri değiştirme özelliğinden dolayı şifa ve diriliş anlamı taşımaktadır.⁶⁴

Amblesim olarak tek bir obje ya da simgenin yerine, üç figürlü bir kompozisyonun tercih edilmesi, Syllogos'un öznesini, görevini ve amacını açıklamaya yönelik bir yaklaşımdır. Amblesimde bulunan söz konusu üç simge yorumlandığında, kandilin Rum toplumunu, yılanın dirilişi ve ebedi alevin de aydınlanmayı sembolize ettiği yorumu yapılabilir. Ebedi alevin olimpiyatlarda da kullanılması ve Yunan toplumunda önemli bir simge olması da altının çizilmesi gereken diğer bir noktadır. Amblesimin, aslında bir kimliği tasvir eden sembol olduğunu söylemek hiç de abartılı bir yorum değildir.

Öte yandan cemiyetin 1909 yılından itibaren yazışmalarında kullandığı amblesimde bazı değişikliklerin yapıldığı dikkati çekmektedir. 2. şekilde göze çarpan ilk değişiklik lambanın yönünün değişmesidir. Lambanın ucu sağ tarafa, bir haritadaki yön anlamında ise doğuya bakmaktadır. Bu da Syllogos'un dikkatini ve faaliyetlerini doğuya yani Anadolu'ya çevirdiği fikrini desteklemektedir.

Syllogos, ilkelerini hayata geçirmek konusunda da gecikmemiştir. Çalışmaları yalnızca kitap basmak, eğitime dönük yardımlar yapmakla sınırlı kalmamıştır. Öyle ki cemiyet, kurmuş olduğu komisyonlarla imparatorluk çapında araştırmalar yapmış ve Rum eğitim sistemindeki aksaklıkları belirlemiştir. Bilim, arkeoloji, sentaks ve filoloji gibi alanlarda kurulan komisyonlar⁶⁵ Trakya, Makedonya, Anadolu, Teselya bölgelerindeki Rum okullarının

⁶² Kathryn Wilkinson, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretiler: Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009, s. 131.

⁶³ Wilkinson, *age.*, s. 31.

⁶⁴ Wilkinson, *age.*, s. 66.

⁶⁵ *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 15, 1880-1881, s. 94-95.

durumları hakkında gözlem yapmış ve rapor tutmuşlardır.⁶⁶ Komisyonların raporları, düzenli olarak toplantılarda tartışılmış ve özellikle Anadolu'da kurulan cemiyetlerle ortaklaşa çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Rum okullarında, 1874-75 eğitim döneminde okutulması düşünülen derslere yönelik bir program hazırlanmıştır. Anadolu ve Rumeli'nin hemen tüm okullarının Syllagos'a bağlanması ve komisyonlar vasıtasıyla cemiyetin, belirli bir eğitim sistemi oluşturduğu söylenebilir.⁶⁷

Cemiyetin oturumlarında tartışma konusu olan bir diğer konu da, Anadolu'daki Rumların dil sorunu olmuştur. Anadolu'nun bazı bölgelerindeki Rumların Türkçe konuşması ve yazı dilinde Türkçeyi Yunan harfleriyle yazıyor olmaları da, bu konu üzerine çalışmalar yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Karamanlıca adı verilen bu dilin ağırlıklı olarak Orta Anadolu'da yaygın bir şekilde kullanılması, Rum burjuvazisinin Yunancanın bu bölgede geliştirilmesi ve böylece bölge halkına milli kimlik aşılması yolunda çalışmalar yapmasına yol açmıştır. Bu çerçevede Anadolu'daki Rum okullarının güçlendirilmesi ve Yunan dilinin yaygınlaştırılması öncelikli hedefler arasındaki yerini almıştır.⁶⁸

Cemiyetin faaliyetlerinden bir diğeri de düzenlemiş olduğu müsabakalardır. Bu yarışmalar, Pontus ve Epir gibi bölgelerin coğrafi tasvirlerinin kaleme alınması, ders kitapları hazırlanması, Yunan ulusunun gelenek ve görenekleriyle ilgili çalışmalar şeklinde organize edilmiştir. Yarışmalarda derece alanlar, zengin Rumların bağışlarıyla ödüllendirilirken, ortaya çıkan eserler Rum çocukların eğitiminde kullanılmıştır.⁶⁹ Bizans dönemini de kapsayan yarışmaların konularının bir bütün olarak Yunan ulusuna dair olması ve bu konuda bilinçlenmeyi desteklenmesi de ulusal kimliğe vurgu yapılması açısından oldukça önemlidir.

Cemiyet ve faaliyetleriyle ilgili akıllarda oluşan bir başka soru; kim, kimler veya hangi kurum ve kuruluşlar tarafından finanse edildiğidir. Cemiyetin kuruluşundan yaklaşık 10 yıl sonra yaşanan bir yangın, bu konuda ipuçları vermektedir. 1872 yılında çıkan yangında cemiyetin binasının tahrip olmasının ardından yeniden inşası için azımsanmayacak oranda bir bağış toplanmıştır.⁷⁰ Bu bağışlar, Syllagos'un binasının kısa sürede yenilenmesini sağlarken,⁷¹ cemiyetin varlığının hem Rum cemaati hem de Yunanistan'da ne derece önemsendiğini ortaya koyması açısından ciddi bir

⁶⁶ *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 9, 1874-1875, s. 182-183.

⁶⁷ M. Cevdet, *agm.*, s. 520.

⁶⁸ *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları* Cilt 13, 1877-1878, s. 13.

⁶⁹ Eksertzoglou, *age.*, s. 74-75.

⁷⁰ Örneğin Rum bankerleri 2.500 lira ve Atina Üniversitesi 15.000 drahmi bağışlamıştır.

⁷¹ Eksertzoglou, *age.*, s. 13.

göstergedir. Öte yandan cemiyetin finansal durumunun detayına inildiğinde, zengin Rum bankerlerin uzunca bir dönem hatırı sayılır bağışlarda bulunduğu inkâr edilemez. 1875'e kadar Syllagos'un ekonomik olarak ayakta tutulması, araştırmacı Eksetzoglou tarafından, Osmanlı borçlarının ağırlıklı olarak Rum bankerlerinin sağladığı kredilerle ödenmesi ve faiz yoluyla ciddi kar sağlayan bankerlerin elde ettikleri ekonomik kazançla ilişkilendirilmektedir.⁷² Dolayısıyla Rum bankerlerin elde ettiği kar oranında artış gösteren bağışlar, Syllagos'a önemli ölçüde yarar sağlamıştır. Bu aşamada dikkati çeken öncelikli isim, yalnızca Syllagos'a değil, İstanbul'daki pek çok kültürel ve hayırsever Rum cemiyetine mali destek sağlayan banker Yorgos Zarifis'tir.⁷³

Osmanlı Duyun-u Umumiyesi ve Osmanlı Tütün Tekeli'nin kurucularından olan Zarifis, şirketini banka gibi çalıştırarak Osmanlı Sarayı'na zaman zaman borç vermiştir.⁷⁴ Ancak konu açısından asıl önemli olan nokta, Zarifis'in hayırseverlik faaliyetleridir. 1875 yılında, *Türk egemenliği altındaki yerlerde Rum çocukların eğitilmesi amacıyla Filibe'deki Zarifi Öğretmen Lisesi'ni açmış ve yaşadığı süre içinde bu okula her yıl bin altın lira bağışlamıştır.*⁷⁵ Yunan dilinin okunup yazılmasının yaygınlaştırılmasına ve hatta kavranmasına öncülük eden Zarifis, Syllagos'un en önemli bağışçıları arasında yer almıştır.⁷⁶

1875 yılı sonrasında da, Syllagos'un mali durumundaki belirleyici unsur Osmanlı ekonomisi olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Osmanlı Devletinin, aldığı ağır yenilgi ile ekonomik çıkmaz içine girmesi, Syllagos bağışçılarını da etkilemiş ve bu dönemde cemiyete yapılan bağışlar yüzde 50 oranında azalmıştır.⁷⁷ Buna karşılık aidatlarını ödeyemeyen üyelerin üyeliklerinin silinmesi ve yeni üyelerin cemiyete müdahil olmaması, yaşanan mali sorunların devam etmesine yol açtığı gibi, üye desteğinin de azalmasına neden olmuştur.⁷⁸ Bağışların eski ihtişamlı şekliyle devam etmemesi, cemiyeti yeni finansal kaynaklar bulmaya zorlarken, konserler organize etmek ve cemiyete ait mekânları kiralanmak, yeni çözüm yolları olarak ön plana çıkmıştır.⁷⁹

Syllagos'un kuruluşuyla birlikte hem cemiyet çılgınlığını⁸⁰ başlatması hem de giderek büyümesi sonucunda diğer cemiyetlerden daha farklı bir

⁷² Eksetzoglou, age., s. 15.

⁷³ Yorgos Zarifis, *Hatıralarım: Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 70.

⁷⁴ Zarifis, age., s. 65.

⁷⁵ Zarifis, age., s. 69.

⁷⁶ Zarifis, age., s. 71.

⁷⁷ Eksetzoglou, age., s. 29.

⁷⁸ Eksetzoglou, age., s. 30.

⁷⁹ Eksetzoglou, age., s. 30.

⁸⁰ Osmanlı sınırları içinde Rum cemiyetlerinin hızla çoğalması konuya dair literatürde "Syllomania" yani cemiyet çılgınlığı olarak belirtilmektedir.

konumda olduğu aşikârdır. İşte Syllogos, bu misyonunu bütünleyici ve birleştirici mahiyette kullanarak cemiyetler arasındaki yardımlaşma ve iletişiminde de kilit bir rol üstlenmiştir. Bunda şüphesiz ki Rum cemaati arasındaki sıkı bağlar da etkili olmuştur. O halde Rum cemaatinin seçkinlerinin bir ürünü olan Syllogos'un, cemaatin her türlü sosyal faaliyetlerini üstlenen diğer cemiyetler üzerinde dominant bir rolü olduğu söylenebilir.

Syllogos'u yalnızca diğer sosyo-kültürel cemiyetler üzerinde bir merci olarak değerlendirmek, onu anlatmakta oldukça yetersizdir. Çünkü Syllogos, içinde Yunanistan ve Osmanlı'nın da bulunduğu bir sistemin önemli bir parçasıdır. Öte yandan Atina Üniversitesi, üstlendiği misyon bağlamında, iletken bir nitelik taşımaktadır. Bununla beraber kurumlar ve devletler arasında oluşan bağı bir ağ olarak ifade etmek de mümkündür. Hemen her merci ile doğrudan ya da dolaylı iletişime sahip olan Syllogos, bu ağda sosyal farkındalığı ve kültürel aydınlanmanın tek ortak paydasıdır.

Meşrutiyet öncesinden Mütareke dönemine kadar varlık gösterebilen köklü sosyo-kültürel cemiyetlerin hedeflerine ve Rum cemaatine ulaşmak için kullandıkları önemli araçlardan bir tanesi kurdukları kütüphane ve okuma salonları iken, diğeri de süreli yayınlar olmuştur. Pek çok cemiyet bir süreli yayın oluşturmak konusundaki isteklerini nizamnamelerinde belirtmişlerse de, bunların çoğu bu düşüncelerini hayata geçirememişlerdir. Bu bağlamda Syllogos, koleksiyonu günümüze kadar ulaşabilen *Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinupoleos (EFSK)* adlı bir dergi çıkarmayı başarmış ve bu dergiyle Rum cemaatiyle arasında bir bağ kurmuştur. Üç ayda bir çıkarılan derginin müdürlüğünü Dimos İkonomidi yapmıştır.⁸¹

Türkiye'de ve Yunanistan'da nüshaları bulunan ve cemiyetle aynı adı taşıyan bu dergi, gerek içeriği gerekse cemiyet hakkında verdiği bilgilerle önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Faaliyetleri ile çok yönlülüğünü ortaya koyan Syllogos'un ilk sayısını 1863 yılında yayımladığı dergisi, cemiyetin nizamnamesine ve üye isimlerine yer vererek adeta cemiyeti cemaat ile tanıştırmıştır.⁸² Bunun yanı sıra filoloji ve alfabe gibi konularda bilimsel makalelerin de yayınlandığı dergi, cemiyetin toplantı tutanaklarına yer verilmesi açısından da oldukça önemlidir.⁸³ Böylelikle Syllogos Rum cemaate yönelik şeffaflık ilkesini benimsemiş olduğunu gözler önüne sermiştir. Diğer yandan düzenli olarak çıkarılan dergi, her sayısında farklı konulara yer vererek niteliğine çeşitliliği de eklemiş ve aydınlatıcı vasfını ortaya koymuştur.

⁸¹ Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Rum Basını*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005. s. 117.

⁸² *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 1, Konstantinopolü, 1863, s. 1-4.

⁸³ *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 1, Konstantinopolü, 1863, s. 25, 34, 59.

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SYLLOGOS'UN FAALİYETLERİ

19. yüzyılın sonlarında Makedonya'daki etnik unsurlar arasında yaşanan anlaşmazlıklar⁸⁴ ve bu durumun Batılı Devletler ve Osmanlı Devletinde yarattığı huzursuzluk, II. Meşrutiyet'in ilanının tetikleyicisi olmuştur.⁸⁵ 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle, Osmanlı coğrafyasında ilk anda tam bir özgürlük ve coşku ortamı hakim olmuş ve bu durum Osmanlı Rumlarına da sirayet etmiştir. Çok sayıda sosyo-kültürel Rum cemiyetinin hızla kurulmaya devam ettiği bu dönemde Syllagos da faaliyetlerine devam etmiştir; gerek düzenlediği yarışmalarla gerekse konferanslarla ilgi çekmeyi başarmıştır. Bu konferanslardan en önemlileri Osmanlı başkentinde eğitimde karşılaşılan sorunlar üzerine odaklanmıştır.⁸⁶ Özellikle 1907-1908 yıllarında verilen konferansların temel sorunsalı *başka diller* konuşan Rumlara Yunancanın öğretilmesi olmuştur. Bu bağlamda Yunancanın kullanımında okullardan kaynaklanan sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır.⁸⁷

Meşrutiyetin ilan edilmesini takip eden süreçte Syllagos'un toplantılarında yavaş yavaş politik konuşmaların yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan parlamentonun yeniden açılması, Syllagos'ta büyük bir heyecan yaratmıştır. Meşruti monarşiye yeniden geçişin sağlanması üzerine hükümete tebriklerini iletmek amacıyla gelen Yunan Büyükelçisi şerefine bir edebiyat şenliği düzenlemeyi düşünen Syllagos, bu şenliğin konusunu "*Bilim ve Edebiyatın Özgürlük Üzerine Etkileri*" olarak belirlemiştir.⁸⁸

Syllagos'un bu dönemde düzenlemiş olduğu konferanslar eğitimciler tarafından organize edilip sunulmuş ve her konferans sonrasında düzenlenen tartışma bölümleriyle sorunlara çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

Meşrutiyet döneminde Rum okullarının ve öğrencilerinin sayısındaki artış Meşrutiyet öncesinde temelleri atılan eğitim ağının ortaya koyduğu olumlu bir sonuç olarak yorumlanabilir. Hem ekonomik durum hem de örgütlenmedeki iyimser gelişmeler, Meşrutiyet döneminin ilerleyen sürecinde, konferansların tartışma bölümleri, geline noktanın nasıl muhafaza edileceği konusunda düğümlenmiştir.⁸⁹ Bu da en azından Rum cemaatinin eğitiminde istenilen noktaya yaklaşıldığını göstermesi açısından önemlidir.

⁸⁴ Makedonya bölgesinde yaşayan Bulgar ve Rumların bölgede hakimiyet kurmak amacıyla giriştikleri karşılıklı çatışmalar Makedonya Sorunu'nu alevlendirmiştir.

⁸⁵ Makedonya konusunda İngiltere Kralı II. Edward ile Çar II. Nikola arasında Reval'de gerçekleşen görüşmeler oldukça önemlidir. Bu iki ülkenin Makedonya'da kapsamlı bir ıslahat hareketine karar vermesi, Osmanlı Devletinde, Makedonya konusunda bir Rus-İngiliz işbirliği ve müdahalesi olarak yorumlanmıştır. Avrupa'da devrimi başlatan olay olarak yorumlanan Reval görüşmeleri, Büyük Devletlerden önce davranarak Makedonya'da bir ıslahat yapmak ve hükümeti devirmek fikrini hızlandırmıştır. Feroz Ahmad, *İtihat ve Terakki*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17.

⁸⁶ Eksertoglou, age., s. 23.

⁸⁷ Eksertoglou, age., s. 88.

⁸⁸ Vassiadis, age., s. 210.

⁸⁹ Eksertoglou, age., s. 98-99.

1909 yılında yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu⁹⁰ gereğince Syllagos da hemen tüm cemiyetler gibi yerel yönetime (Pera Belediyesi) başvurarak tanınırlık belgesini almıştır. Artık resmi olarak kanuna uygun olarak yasal bir nitelik kazanan Syllagos için bu dönemin diğer bir önemi de kuruluşunun 50. yıldönümünün Meşrutiyet dönemine denk gelmiş olmasıdır.

Diğer yandan Syllagos'un 1863 yılında çıkarmaya başladığı dergisi Meşrutiyet döneminin ilk aşamasında da yayın hayatını sürdürmüştür. Öte yandan 1911 yılının cemiyet için ayrı bir önem taşıdığı dergisinin aynı yılki sayısından anlaşılmaktadır. Kuruluşunun 50. yıl dönümünü kutlayan cemiyet, dergisinin bu sayısında Yunanistan, İstanbul ve Anadolu'dan kendisine iletilen tebrik telgraflarını yayınlamıştır. Syllagos'un 50. yıldönümünü öğretmenler ve okullar tebrik ederken, kurumların çok büyük bir çoğunluğunu da diğer cemiyetler oluşturmuştur. Bu durum mevcut dönemde Yunanistan, İstanbul ve Anadolu'da faaliyet gösteren cemiyetlerin hangileri olduğu konusunda oldukça güçlü bir veridir.⁹¹ Tebrik telgrafları incelendiğinde Syllagos'un bilimsel faaliyetleri, Anadolu'daki Rumların aydınlatılması görevine devam etmesine yönelik temenniler dikkat çekmektedir. Öte yandan 1868 yılında İstanbul'da maarifperverlik amacıyla kurulan *İstanbul Dideban Maarifperver Uhuuveti "Dokuz İlham Perisi"*⁹² ise Syllagos'u cemiyetlerin babası olarak nitelendirmiş ve tüm cemiyetlerin üstündeki konumuna vurgu yapmıştır.⁹³

Kuruluşunun 50. yılını kutlamak için hazırlıklara başlayan cemiyet, "*Yunan Eğitiminin Tarihi*" konulu bir etkinlik organize etmek istemiştir. Yerel yönetimle bu konuda yapılan görüşmeler sonucu yüklü bir faturanın çıkarılması üzerine Osmanlı yönetimi ve Syllagos arasında, bu maddi külfetin azaltılması amacıyla araya Patrik III. İoakim girmiş ve Osmanlı yönetimiyle anlaşmaya varılmıştır. Syllagos'un binasının kiraya bağlanarak vergilerden muaf tutulmasına karar verilmiştir.⁹⁴ Aralık 1910'da Osmanlı Sadrazamı İbrahim Hakkı Paşa'yı cemiyetin onursal üyesi yaparak şükranlarını sunmuş ve sadrazama bir diploma takdim etmiştir. İbrahim Hakkı Paşa, yapmış olduğu teşekkür konuşmasında Syllagos'u "*İmparatorluğun en köklü*

⁹⁰ Hürriyet havasının hâkim olduğu Meşrutiyet döneminde, özellikle Rum örgütlenmelerin sayısında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Cemiyetlerin sayısındaki bu artış, yönetim nezdinde bir denetim mekanizmasının ihtiyacını zorunlu kılmıştır. Öte yandan cemiyetlerle ilgili bir kanun çıkarılmasında, İttihat ve Terakki'nin adını kullanarak şubeler açan bazı oluşumların olumsuz işlere imza atmasının da rolü azımsanmayacak düzeydedir. Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 341. İttihatçılar, önemli bir sorun olarak görmeye başladıkları cemiyetler konusunda zaman kaybetmemiş ve Meclis-i Mebusan'a *Cemiyetler Kanunu* tasarsını sunmuşlardır. Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 185.

⁹¹ *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, 34. Cilt Eki, (Paratima tou LD Tomu), 1913, Konstantinopoli, s. 4-37.

⁹² *Ἐν Ξυλοπόρτῃ Φιλεκαπεδευτικῇ Ἀδελφότης «Ἐννέα Μούσαις» / En Ksiloporti Filekpedevitiki Adelfotitis Ennea Musei; Kanonismos tis en Ksiloporti Filekpedevitikis Adelfotitos "Evvea Mouse"*, Konstantinopoli, 1921, s. 3.

⁹³ *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, 34. Cilt Eki, s. 21.

⁹⁴ BOA, MV, 151/35, 18 Rebiülahir 1329.

ve bilge kurumu" olarak tanımlamıştır.⁹⁵ Syllagos ile Osmanlı yönetimi arasındaki bu ılımlı ilişkinin, şüphesiz ki Osmanlı-Yunan ilişkilerindeki gerilimin henüz tırmanışa geçmediği ve Balkan Savaşları'nın başlamadığı dönemde yaşanması gayet normaldir. Çünkü bundan sonraki süreçte de Syllagos ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkilerin dinamiğini Yunanistan ve Patrikhane belirleyecektir.

Yaşanan bu gelişmeler, Syllagos'un Osmanlı yönetimiyle kurmuş olduğu olumlu ilişkinin Meşrutiyetin ilk yıllarında da devam ettiğini vurgulaması açısından önemlidir. Öte yandan Balkan Savaşları'nın da damgasını vurduğu Meşrutiyet döneminde, Syllagos yine eğitim faaliyetlerine devam etmiş ve 1912-1913 yıllarında üç, 1913-1914 yıllarında ise 16 halka açık konferans organize etmiştir.⁹⁶ Ancak 1914 yılından sonra Dünya Savaşı'nın etkisiyle cemiyet, faaliyetlerine aynı yoğunlukta devam edememiştir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE SYLLOGOS

Birinci Dünya Savaşı hemen her alanda yarattığı olumsuz etkiyi *Syllagos* üzerinde de göstermiştir. Savaş yıllarında Syllagos adeta bir duraklama dönemine girmiştir. Diğer yandan 1914-1918 yılları arasında Syllagos uzun süredir yayınlamakta olduğu dergisini yayınlamamış ve hemen hiçbir faaliyette bulunmamıştır.⁹⁷

Araştırmacıların konu hakkındaki ortak yargıları, Birinci Dünya Savaşı'nın Syllagos'un faaliyetlerini yavaşlattığı yönündedir. Cemiyet bu dönemde, üye sayısındaki azalmayı da önleyememiştir.⁹⁸ Syllagos'un üye sayısındaki azalma, bazı Yunan araştırmacılar tarafından *İstanbul Rum Hekimler Birliği*'nin 1920 yılında yayınlamış olduğu raporunda iddia edildiği üzere,⁹⁹ pek çok Rum hekime İttihatçılar tarafından işkence edildiği ile ilişkilendirilmektedir. Bir trajedi olarak değerlendirilen bu olay Yunan toplumunda da tepkiyle karşılanmış ve durum pek çok üyesi hekimlerden oluşan Syllagos'un da üye sayısında önemli bir azalma yaşamasına neden olmuştur. Bu bağlamda iddialar çerçevesinde hem İstanbul Rum Hekimler Birliği'ne hem de Syllagos'a üye olan hekimlerin işkenceye uğramış olduğu ve bunun sonucunda hayatlarını kaybetmelerinden kaynaklanan bir üye azalması ifade edilmektedir.¹⁰⁰

⁹⁵ Vassiadis, age., s. 210-211.

⁹⁶ Vassiadis, age., s. 212.

⁹⁷ *Peninta Hronia Apo Ta Septemvriana Konstantinupoli Prin-Tote- Meta*, ELIA, Athina, 2006, s. 30.

⁹⁸ Gianakopoulos, age., s. 343.

⁹⁹ İstanbul Rum Hekimler Birliği'nin 1920 yılında yayınlamış olduğu raporda önemli iddialara yer verildiği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihatçıların Rum doktorlara, falakaya yatırmak suretiyle işkence yaptıkları ve cemiyetin 1917 yılındaki üye sayısının düşüş yaşadığıdır. *Syndesmos ton en Konstantinupoli Ellinon Iatron Ekthesis Pepragmenon tou Etous 1919-1920*, Konstantinupoli, s. 4.

¹⁰⁰ Gianakopoulos, age., s. 343.; Bunun bir savaş propagandası olabileceği de akla yatkındır.

Diğer yandan Sylogos her ne kadar bu dönemde amaçları doğrultusunda faaliyet gösterememiş olsa da, 1917 yılında binasında çeşitli tadilatlar yapmış,¹⁰¹ Giannakopoulos'un deyimiyle umut ve iyimserliğini kaybetmemiştir.¹⁰² Cemiyetin Meşrutiyet döneminde aktif olarak çalışan komisyonları da bu dönemde çalışmalarını yavaşlatırken, Arkeoloji komisyonu faaliyetlerini sürdürmeye çalışarak, Bizans'a dair yeni çalışmalara imza atmıştır.¹⁰³

MÜTAREKE DÖNEMİNDE SYLOGOS'UN DÖNÜŞÜMÜ

İstanbul'da Mütareke döneminin belirleyici Rum cemiyeti, daha önceki dönemlerde olduğu gibi yine Sylogos'tur. Diğer yandan 1861 yılından beri İstanbul coğrafyasında varlığını sürdüren bu cemiyet, Rum sosyo-kültürel değişimini en iyi yansıtan oluşumdur.

Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalanmasıyla Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi, bambaşka bir sürecin başlangıcı olmuştur. Sylogos da bu ortama doğrudan uyum sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra adeta başka bir kimlikle yeniden doğan Sylogos, eğitim ve kültüre dair faaliyetlerini geri plana atmıştır.¹⁰⁴ Öyle ki Sylogos'un, daha önceki dönemlerdeki taşıdığı "*Rumların Eğitim Bakanlığı*" niteliği, bu dönemde tamamen değişmiş ve cemiyet tamamen politize olmuştur. Onun bu değişimi diğer Rum cemiyetlerine de sirayet etmiştir.

Sylogos'un Mütareke döneminde tek başına faaliyetlerde bulunduğu nu öne sürmek pek de doğru bir yorum değildir. Bunun en önemli göstergesi, Rumların ve Ermenilerin Osmanlı Devleti aleyhine işbirliğine girdiği süreçte¹⁰⁵ Sylogos'un da Ermenilerle ortak faaliyetlerde bulunmasıdır. Rum ve Ermenilerin bu iş birliği sürecinde, her iki unsurun özel günlerinde, temsilcilerinin bir araya geldiğini söylemek mümkündür. Bu özel günlerden bir tanesi, Bogos Nubar'ın isim günüdür. 11 Ocak 1919 tarihinde Sylogos'un Beyoğlu'ndaki salonunda düzenlenen etkinlikte, her yer Yunan ve Ermeni bayraklarıyla donatılmış, yapılan konuşmalarda kardeşlik ve birlik mesajları verilmiştir.¹⁰⁶

Öte yandan 1919 yılının Şubat ayında Sylogos yayınlamış olduğu bir bildiriyle dikkat çekmekle kalmamış, değişmekte olan görüş ve düşüncelerini de ortaya koymuştur. Akademisyenler ve İtilaf Devletleri'ne hitaben

¹⁰¹ Cemiyet, Beyoğlu'nda bulunan binasına bir kat daha ilave etmiştir. BOA, DH.UMVM., 101/14, 9 Zilhicce 1333.

¹⁰² Giannakopoulos, *age.*, s. 346.

¹⁰³ Giannakopoulos, *age.*, s. 349.

¹⁰⁴ Giannakopoulos, *age.*, s. 351.

¹⁰⁵ Mütareke döneminde Rumlar ve Ermeniler arasındaki işbirliği ve ortak faaliyetler için bk. Bige Sükan Yavuz, "Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu", *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XIX, Mart 2003.

¹⁰⁶ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE ve Denetleme Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, 116.

yayınlanan bildiride, kendisini Yunan eğitimi, bilimi ve Osmanlı Rumlarının temsilcisi olarak niteleyen cemiyet, halkların özgürlüğünü sembolize ettiğini de ifade etmiştir. Syllogos, “*Yunan Trakya’sında, Küçük Asya’sında ve Karadeniz kıyılarında 500 yıldır hasret olunan siyasal özgürlüğün*” (Paris) Barış Görüşmeleri’nde tesis edileceğine olan inancını belirtmiştir.¹⁰⁷ Cemiyet, ayrıca Rumların Osmanlı sınırları içindeki en eğitilmiş topluluk olduğunu, İstanbul çevresinde bulunan Osmanlı ve Rum okul sayılarını kıyaslayarak ifade etmiştir. Buna göre Türklerin 118 okuluna karşılık, Rumların 297 okulu olduğunu iddia etmiş ve eğitim konusundaki ifadelerini somutlaştırmaya çalışmıştır. Bildirinin dikkat çeken maddelerinden bir tanesi de Rumların ideale yardımcı olunmasının ve anavatana (Yunanistan’a) katılmasına destek olunmasının istenmesidir.¹⁰⁸

Bu bildiriyle, açıkça Yunan irredantizmini destekleyen cemiyet, faaliyetlerinin tam aksi şekilde, 1920 yılına ait nizamnamesinin 39. maddesinde, cemiyetin politikadan uzak durduğunu da belirtmiştir.¹⁰⁹ Bu örnek, özellikle Mütareke dönemi esas alındığında, Rum cemiyet nizamnamelerinin gerçek faaliyetleri yansıtmaktan ne kadar uzak olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Cemiyetin siyasallaşmasındaki önemli faktörlerden bir tanesi de Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos ile kurduğu bağıdır. Venizelos’un dış politikası ve “*Küçük Asya Harekatı*”¹¹⁰ göz önüne alındığında cemiyetin karakterindeki değişimi anlamak zor değildir. Venizelos ve Syllogos arasındaki sıkı bağlar karşılıklı yazışmalardan da kolayca anlaşılmaktadır. Venizelos Syllogos’a yönelik kaleme aldığı bir mektupta Syllogos’u “*Cemiyetlerin babası*” olarak nitelemiştir. Syllogos’a, kendisine olan güvenlerinden dolayı en içten hisleriyle teşekkür eden Venizelos, cemiyetin “*boyunduruk altındaki Yunanlar*”ın eğitimleri için var gücüyle çalıştığını, Patrikhane’nin de destek olduğu ulusal bilincin geliştirilmesi konusunda, Syllogos’un çok önemli bir rol üstlendiğini vurgulamıştır.¹¹¹

Venizelos’un cemiyetle olan yazışmalarının yanında bildirilerinde de Syllogos’tan bahsettiği görülmektedir. Sevr Antlaşması’nın altına imzasını attıktan sonra Yunan halkına bir bildiri yayınlayan ve hislerini ifade eden Venizelos, antlaşmanın altına imzasını atmaktan duyduğu mutluluğu ifade etmiş ve aynı mutluluğu Rumların ve Syllogos’un da paylaştığını belirtmiştir. Antlaşmayı imzalamak üzere Fransa’da bulunduğu sırada kendisine

¹⁰⁷ Tatiana Stavrou, *O En Konstantinupoli to Ipurgio Paidias tou Allitrotu Ellinismu*, Athinai, 1967, s. 296.

¹⁰⁸ Aktaran, Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004., s. 65.

¹⁰⁹ *Kanonismos tou en Konstantinupoli Elliniku Filologiku Syllogu*, Konstantinupoli, 1920, s. 12.

¹¹⁰ Türk tarih yazımında Milli Mücadele, Türk Kurtuluş Savaşı gibi kavramlarla açıklanan 1919-1922 yılları arası dönem Yunan tarih yazımında Küçük Asya Seferi olarak adlandırılmaktadır.

¹¹¹ Stavru, *age.*, s. 295.

yönelik gerçekleştirilen suikast girişimine de gönderme yapan Yunan lider, kendisine sıkılan kurşunun Yunanistan'ı yıkmaya yetmediğini söyleyerek çalışmalarının devam edeceğini ve umutlarının yeşermekte olduğunu da altını çizmiştir.¹¹²

Diğer yandan Venizelos'un 1920 yılındaki seçimleri kaybetmesinin ardından Yunan siyaset adamı ve Syllogos arasındaki iletişim kopmak bir yana, daha da güçlenmiştir. Syllogos, 27 Kasım 1920 tarihinde Eleftherios Venizelos'a göndermiş olduğu bir yazıda, "*Yunan ırkının gerçek şefi*" olarak betimlediği Venizelos'un, 16 Kasım 1920'de oybirliği ile cemiyetin yaşam boyu fahri başkanı olarak kabul edildiğini bildirmiştir. Buna ek olarak Syllogos, Venizelos'un 1 Kasım 1920 seçimlerini kaybetmesi sebebiyle ona olan gönül borcu ve güvenini sunmuştur. Bu gönül borcunun, Venizelos'un pek çok Yunanı bağımsızlaştırmasına ve İstanbul'da kalanları da bir gün bağımsızlaştıracağına olan inançtan kaynaklandığının ve Yunan ulusunu yüceltmesinden ileri geldiğinin ifade edildiği yazıda Syllogos, kendisini "*boyunduruk altındaki aydın Helenizm'in*" temsilcisi olarak nitelemiştir.¹¹³ Syllogos, yalnızca Yunanları değil, *boyunduruk altındaki Yunan eğitimini* de canlandırdığını ifade ettiği Venizelos'tan, cemiyet genel kurulunun gönül borcunu kabul etmesini rica etmiştir. Yunanistan'ın (seçim sonuçlarından dolayı) geçirmekte olduğu bu zor zamanlarda Venizelos'a duyulan saygının devam edeceği de bildirilmiştir. Syllogos, bizzat Venizelos'a yolladığı bu mektup ile hem Venizelos'a olan bağlılığını sunmuş hem de bir gün yönetimi devralacağı günün geleceğini umutla beklediğini belirtmiştir.¹¹⁴ Bu gelişmelere ek olarak aynı dönemde yalnızca Syllogos'un değil pek çok sosyo-kültürel Rum cemiyetin de Syllogos ile benzer bir çizgide olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu dönemde Syllogos'un yaşamış olduğu dönüşümün pek çok Rum cemiyetinde de görülmüş olduğu bir gerçektir. Daha önceki dönemlerde ve Mütareke döneminde kurulan çok sayıdaki hayırsever, mesleki, kadın, sanat-spor ve eğitim cemiyetinin kendi niteliklerini önemli ölçüde siyasal amaçlara hizmet eder konuma dönüştürdükleri söylenebilir.¹¹⁵

Syllogos'un Mütareke döneminde açıktan Venizelos ile kurduğu bağ ve faaliyetler sonucunda sosyo-kültürel çizgiden sapması, 1922 yılında Türk Milli Mücadelesi'nin kazanılması sonunda yeni Türk Devletinin, bu cemiyetle ilgili kesin bir karar vermesine neden olmuştur. Syllogos'un faaliyetleri, Mütareke döneminde politik kimlik kazanması ve zararlı sonuçlar do-

¹¹² Stavru, *age.*, s. 298.

¹¹³ Benaki Musio, *Arhio Venizelu*, 719.01.013

¹¹⁴ Benaki Musio, *Arhio Venizelu*, 719.01.013.

¹¹⁵ Tanzimat döneminden Mütareke dönemine değin kurulan yaklaşık 500 Rum sosyo-kültürel cemiyetin kuruluşu, gelişimi ve niteliklerindeki değişimler için bk. Tağmat, *İstanbul'da Helenizm: Sosyo-Kültürel Örgütlenmeler (1908-1922)*.

ğurmasından dolayı, 1909 Cemiyetler Kanunu'nun 3. ve 14. maddesi gereğince durdurulmuştur.¹¹⁶ Diğer yandan cemiyetin sahip olduğu muazzam kütüphanesi de Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle Ankara'ya gönderilmiştir. 1925 yılında cemiyetin kütüphanesinin de dâhil olduğu taşınabilir mülkleri İstanbul'dan taşınmıştır.¹¹⁷

SONUÇ

Osmanlı Devletinde önce 1839'da Tanzimat Fermanı, ardından 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi genel anlamda Gayrimüslim toplulukları özel anlamda da Rumları oldukça etkilemiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, cemiyetlerin her biri bir okul gibi çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında belki de üzerinde en fazla durulması gereken Rum sosyo-kültürel örgütü Syllogos olmuştur. Görünürde edebiyatla ilgili bir oluşum olarak ortaya çıkmasına karşın, Syllogos tüm cemiyetlerin üstünde bulunan bir mekanizma niteliği taşıdığından dolayı, bütün cemiyetlerin bağlı olduğu bir eğitim bakanlığı görevi üstlenmiştir. Syllogos'un böyle bir misyon üstlenmesinde şüphesiz, Rumlar arasında eğitim ve kültür konusunda düzenleyici bir üst örgütün bulunmamasının büyük rolü olmuştur. Bundan da Patrikhane'nin önceki düzenleyici işlevinin, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Hristiyanlık ötesi kültürel değerlere dayalı bir kimlik oluşturmak çabalarını karşılamakta yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmak hiç de abartılı bir değerlendirme değildir. Belki de Syllogos, Rumlar açısından hem Helenizm hem de Ortodoksluk bağlamında kimlik arayışlarını biçimlendirecek bir oluşum olarak değer atfedilmiştir.

Rumların pek çoğunun idealize ettiği Helenizm çok eski dönemlere kadar uzanırken, Megali İdea 19. yüzyılda üretilmiş bir kavramdır. Dolayısıyla Megali İdea kendisini Helenizm'e yaslayarak güçlü kılmaya çalışmıştır. Helenizm'in zengin tarihsel mirasından beslenerek, iddialı, bir o kadar da ütöpik bir hedef olarak Rumlar arasında güncelliğini korumuştur. Megali İdea'nın hayata geçmesinin Rumların ve Yunanistan'ın güçlü olması kadar, Osmanlı Devletinin zafiyette bulunmasına da bağlı olmasından dolayı, bu ideal Mondros Mütarekesi'nden sonra neredeyse doruğuna ulaşmıştır. Bununla birlikte bu siyasi yaklaşım, Mondros Mütarekesi öncesindeki gelişmelerden, uzun vadede 19. yüzyıla dayanan siyasi olaylardan, kısa vadede ise Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan beslenerek güçlenmiştir.

Bütün cemiyetlerin öncülü olması nedeniyle cemiyetlerin babası da sayılan Syllogos'un çok belirgin bir şekilde eğitim ve edebiyat cemiyeti olarak kurulmasına karşın, Mütareke döneminde bazen açık bazen gizli şekilde

¹¹⁶ Vassiadis, *age.*, s. 215.

¹¹⁷ Vassiadis, *age.*, s. 215.

siyasal faaliyetlerde bulunduğu ve hatta nihai hedef olarak bilinç altında İstanbul'da bir Yunan Devleti ya da Yunanistan ile birleşmek idealinin varlığı tespit edilmiştir.

Daha açık bir ifadeyle merkezi yönetim zaafa uğradıkça, başta Syllagos olmak üzere pek çok Rum sosyo-kültürel cemiyetin siyasal faaliyetlerinde artış gözlemlenmiştir. Bu siyasal faaliyetler de neredeyse tümüyle Yunanistan'ın lehine, Osmanlı Devletinin aleyhine bir seyir takip etmiştir.

Siyasi bir kavramdan çok daha geniş bir evreni kucaklayan, sanat, estetik ve kültürel değerlerle de bezenmiş olan Helenizm'deki siyasal aroma, cemiyetler yoluyla Mütareke döneminde kendisini daha da hissedilir kılmıştır. Doğal olarak da yukarıda belirtildiği gibi çok daha geniş bir anlamı olan Helenizm, Mondros Mütarekesi'nden sonra Megali İdea ile kesişmiştir. Hatta denilebilir ki, Helenizm bu dönemde Yunan düşü sayılan Megali İdea'nın tutsağı durumuna düşmüştür. Daha açık bir ifadeyle işgal koşullarından yararlanan Megali İdea, kendisini güncelleyip genişletirken, Helenizm'i daraltmış, siyasal hedefler arasına sıkıştırmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

- Benaki Musio, *Arhio Venizelu*, (Benaki Müzesi Venizelos Arşivi), 719.01.01.
- BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) MV, 151/35, 18 Rebiülahir 1329, (Medlis-i Vükela Mazbataları).
- BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) DH.UMVM., 101/14, 9 Zilhicce 1333, (Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı)
- Kanonismos Ellinikos Filologikos Syllogos, Konstantinupoli, 1861, (Nizamname).
- Kanonismos Ellinikos Filologikos Syllogos, Konstantinupoli, 1871, (Nizamname).
- Kanonismos tou en Konstantinupoli Elliniku Filologiku Syllogu, Konstantinupoli, 1920, (Nizamname).
- Kanonismos tis en Ksiloportu Filekpedevtikis Adelfotitos "Evvea Mouse", Konstantinupoli, 1921, (Nizamname).
- PEFSK, *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 13, 1877-1878.
- PEFSK, *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 9, 1874-1875.
- PEFSK, *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 1, Konstantinupoli, 1863.
- PEFSK, *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, 34. Cilt Eki, (Parartima tou LD Tomu), 1913, Konstantinupoli.
- PEFSK, *Praktika Elliniku Filologiku Syllogu Konstantinopoleos / İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti Zabıtları*, Cilt 15, 1880-1881.
- Syndesmos ton en Konstantinupoli Ellinon İatron Ekthesis Pepragmenon tou Etous 1919-1920, Konstantinupoli.(Rapor)

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- Anagnostopoulou, Sia, "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi: Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim" Pınelopı Stathis (Ed.), 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Arslan, Ali, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Rum Basını*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005.
- Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları*, 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- Babinyiotis G., *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas, me Sholia gia tin Sosti Hrisi ton Lekseon*, G. Ektosi, Athina.
- Bonides, Kiriakos - Palaskos, Sotiris - Balabani, Katerina, "Nationalism and Education: The Propagation of the Greta Idea of Greek Nationalism Through Education in the European Territories of the Ottoman Empire in teh Late 19th Century", Ed. Nikos Terzis, *Education İn the Balkans From the Enlightenment to the Founding of the Nation State*, Kiriakidis Brothers, Thessaloniki, 2000.
- Bozkurt, Gülnihal, *İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu 1839-1914*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Davison, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- Demirözü, Damla, "Megali İdea'dan Ankara Antlaşması'na (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005.

- Dimaras, T., *Ellinikos Romantismos*, Ermis, Athina, 2009.
- Karakasidou, Anastasia, *Buğday Tarlaları Kan Tepeleri, Yunan Makedonya'sında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010
- Kara, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007
- Kerimoğlu, Hasan Taner, *İttihat Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2009
- Kırlı Ntokme, Outkou, "Ulus Devlet Oluşumunda Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Sayı 46, Kasım 2010.
- Liakos, Antonis, "Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space", Katerina Zacharia (Editör), *Hellenism: Culture, Identity and Ethnicity From Antiquity to Modernity*, Aldershot, Ashgate, 2008.
- Macar, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- M. Cevdet, "Rum Sillogu ve Vakf Mükâfatları Ale'l Umum Rum Sillogus ve Ahi Cemiyetleri", *Muallimler Mecmuası*, Nisan 1924, Sayı 20, Cilt 2.
- Millas, Herkül, *Yunan Ulusu'nun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Skopetea, Elli, *To Prototipo Basileio Kai İ Megali İdea: Opseis Tou Ethnikou Provlimatos Stin Ellada*, Polytypo, Athina, 1988.
- Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.
- Stavrou, Tatiana, *O En Konstantinupoli to İpurgio Paidias tou Alitrotu Ellimismu*, Athina, 1967.
- Sükan Yavuz, Bige, "Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu", *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XIX, Mart 2003.
- Tağmat, Çağla Derya, *İstanbul'da Helenizm: Sosyo-Kültürel Örgütlenmeler (1908-1922)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999
- Toker, Hülya, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE ve Denetleme Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.
- Trombukis, Konstantinos, *İ Elliniki İatriki Stin Konstantinupoli 1856-1923*, Syndesmos ton en Athinais Megalosholiton, Athina, 2000
- Peninta Hronia Apo Ta Septemvriana Konstantinupoli Prin-Tote- Meta, ELİA, Athina, 2006.
- Ubcini, Abdolonyme, *Letters on Turkey: An Account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of the Ottoman Empire, Part II, The Greeks, Armenians, Latins, Israelites*, London, 1856.
- Vassiadis, George A., *The Syllogos Movement of Constantinople and Ottoman Greek Education 1861-1923*, Centre of Asia Minor Studies, Athens, 2007.
- Wilkinson, Kathryn, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler: Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009.
- Yıldırım, Kadir, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Zarifis, Yorgos, *Hatıralarım: Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002.